

Forskningsmiljøet som skapte *The Social Construction of Reality*

Gustav Erik Gullikstad Karlsaune

førstelektor

Institutt for arkeologi og religionsvitenskap, NTNU, Trondheim

erik.karlsaune@hf.ntnu.no

Abstract:

References in academic literature are displayed according to fixed conventions: the alphabet, author, place, and publishing company. This sometimes causes books to be perceived in isolation, solitary and without any other context than just these indications. This also holds for one of the classics in sociology, *The Social Construction of Reality*. Too often it appears as the "constructionism of Berger and Luckmann", from 1966, and that's it. But this is not the whole story, maybe not even the main point. If we connect the way of thinking in this book to the understanding of social science in the milieu of research where these authors studied, the Graduate Faculty at the New School for Social Research in New York, we might find other and more important aspects.

This paper points to the significance of this uniquely creative group of researchers, and especially to the person who intellectually was melting together the central thoughts of the European and American traditions that produced the idea of a science of social reality, which *The Social Construction of Reality* represents. Berger and Luckmann deserve full credit for this work. However, to a certain extent, it just articulates the idea of social science developed among these researchers, characterized by Max Weber's insight of the significance of meaning in social action, and by having found the necessary philosophical foundation in phenomenology, Edmund Husserl's investigations of the human life-world.

Keywords: Constructivism, knowledge, religion, penomenology, New School

I samfunnsvitenskapen i dag, så vel som i store deler av humaniora, er *The Social Construction of Reality* en allmenn referanse, på linje med de klassiske verkene i sosiologi. Dette gjelder internasjonalt. Den engelske utgaven kommer stadig vekk i nye opplag. Interessant nok er ingenting i innholdet blitt endret, ikke en tøddel. Det fins oversettelser på bortimot 20 språk. Disse oversettelsene inkluderer ved siden av de sentrale europeiske språkene, også finsk (1991), japansk (1977), russisk (1995) og kinesisk. Den kinesiske er en uautorisert oversettelse som Peter L. Berger støtte på da studenter på Taiwan ville ha autografen hans i bøkene sine etter en forelesning han hadde der. Påfallende er det at boka foreligger på nærbeslektede språk som spansk (1968) og katalansk (1988), samt altså nå også på tre av de skandinaviske språkene, dansk (1972), svensk (1979) og norsk (2000). Hva er det som gjør at ei avhandling, som er så rent faglig som den er, i den grad ønskes artikulert på morsmålet? – Vi lar det spørsmålet henge.

I det norske fagmiljøet er *The Social Construction of Reality* selvsagt også allment kjent. De som er trendbevisste i fagmiljøene – vi har mange av dem i Norge – gjør seg raskt kjent med det som er blitt bestemt som viktig internasjonalt. Publiseringen i 1966, og to publiseringer året etter – de to skrev hver sin bok i religions sosiologi – gjorde forfatterne verdenskjente på kort tid. I begynnelsen av 70-årene hadde også fagpersoner i Norge greie på at boka fantes, og utover på 80-tallet ble den brukt i forskjellige doktorarbeider. Etter hvert kom den også inn på pensum i en rekke ulike studier.

Nå vet vi, at det er konteksten som gir mening til enhver ytring. Merkelig nok er den vitenskapelige konteksten som *The Social Construction of Reality* tilhører, forblitt ukjent. Til og med de to forfatterne som skrev den, står alene. Boka kalles jo ikke sjelden bare "Berger/Luckmann". Denne merkelappen gjør at forfatterskapet enkelte ganger til og med oppfattes som det skyldes én person – med dobbeltnavn. "Berger/Luckmann" har ingen egen personkontekst, bortsett fra sosiologien i sin alminnelighet, så klart. For folk i Norge og Norden er det få som vet om personer før dem, som de forholdt seg til. Eller om fagfeller samtidig med dem som de hadde rundt seg. Eller om det nå er noen som er kommet etter dem og forsker i samme tradisjon som de gjorde.

Denne horisontløsheten rammer også boka selv. Det ser ut til at den, ikke minst i Norge, er blitt oppfattet som "bare" teori, én sosiologisk teori mellom mange, som etter hvert er blitt kategorisert (av amerikanere) som "sosialkonstruksjonisme". Det varierer hvilke andre kategorier som ellers fins. Boka har vært kritisert mer enn en gang fordi det ikke ser ut til å være sporbar tilknytning i denne "teorien" til det som kalles "empiri". En hollender, Henri Hilhorst, var en av dem

som demonstrerer dette med et hovedbegrep i sin doktoravhandling: ”De blinde vlek” (Den blinde flekk).¹ Spørsmålet er imidlertid: hva menes med egentlig med ”teori”? Hva er empiri? Og hva er nå ”teori” i forhold til ”empiri”? Ikke minst i engelskspråklig faglitteratur er dette lite systematisk problematisert, og har vært slik lenge. Berger/Luckmann berører teorisørsmålet allerede i innledningen til *The Social Construction of Reality*, og siterer – overraskende nok – Talcott Parsons. Overraskende, siden Talcott Parsons’ systemteori er vesensforskjellig fra det teoriarbeidet vi har i *The Social Construction of Reality*.² Men i forståelsen av hva systematisk teoriarbeid er, er de enige. Sitatet av Parsons lyder slik:

The primary aim of the study is not to determine and state in summary form what these writers said or believed about the subjects they wrote about. Nor is it to inquire directly with reference to each proposition of their ”theories” whether what they have said is tenable in the light of present sociological and related knowledge. ... It is a study in social *theory*, not *theories*. Its interest is not in the separate and discrete propositions to be found in the works of these men, but in a *single* body of systematic theoretical reasoning.³

Det Parsons her mener med ”teorier” er vel det vi ofte finner i kapitlet ”TEORI” i avhandlinger, der vi får – mer eller mindre ”velorientert” – en oversikt over aktuelle ”teoretikere”. Dessuten hva disse ”teoretikerne” måtte ha sagt om sammenhenger mellom spesifikke tema, som kjønn, alder, klasse, religion, etc. Kvalifisert *systematisk* teori, derimot, er en generell matrise for hva sosialt liv går ut på.⁴ Ikke minst hva nettopp *menneskelig* sosialt liv går ut på. Det kreves et bevisstgjort menneskebilde. Det er dette *The Social Construction of Reality* handler om.

Det er på en måte forunderlig at *The Social Construction of Reality* – så faglig kontekstløs den vanligvis framtrer – likevel stadig vekk har en slik appell. For boka er åpenbart ikke bare forståelig, den selger; den må faktisk oppleves som stimulerende lesning. Samtidig som det som skulle gi mening til innholdet i den, dens egen fagvitenskapelige kontekst, altså ligger i det dunkle. Når så mange, i sin egen kontekst, ser ut til å finne boka fruktbar, må det henge sammen med den måten den praktiserer teoriarbeid på. Betraktningmåten og virkelighetstilnærmingen må ha en slags menneskelig universalitet som kan gjenkjennes og anvendes av mennesker overalt, uten å forutsette det vi vanligvis forbinder med særlige ”teoretiske”, eventuelt ”filosofiske”, eller til og med spesielt sosiologiske interesser og kunnskaper – eller, for den saks skyld, typisk vestlig tenkning.

Den som vet mer om konteksten, vil kunne ane at den appellen *The Social Construction of Reality* har, sannsynligvis er en konsekvens av det viten-

skapelige paradigmet som det forskningsmiljøet den er skrevet i, står for. Der fokuseres det på menneskets *livsverden*. Dette begrepet er det sentrale i de sene skriftene av den tyske filosofen Edmund Husserl, grunnlegger av fenomenologien. Den opprinnelig østerrikske sosiologen Alfred Schütz tok opp dette universelle begrepet og brukte det på den historiske og aktuelle virkeligheten mennesker samhandler i, hverdagen, ut fra meningsaspektet ved menneskelig handling, slik Weber understreket. Livsverden er virkeligheten slik den primært fremtrer for ethvert menneske, mer bestemt: Slik den oppleves i den naturlige – preteoretiske – holdning til virkeligheten som preger hverdagslivet. Dette er helt vanlig sosiologi, slik vi kjenner den fra klassikerne, men *basert* på – og *beriket* med – fenomenologi. Derfor er den saklige kategoriseringen av *The Social Construction of Reality*: ”fenomenologisk fundert sosiologi”. Det er ikke minst det genuint menneskelige aspektet ved sosiologien, forståelsen av subjektiviteten, fenomenologien begrunner og beriker.⁵

Både Peter Berger og Thomas Luckmann er skeptiske til merkelapper som ”fenomenologisk sosiologi”⁶, eller enda mer: ”sosialkonstruksjonisme”. Denne siste kategoriseringen brukes også av Pål Veiden i innledningen til den norske oversettelsen. Skepsisen til ”konstruksjonisme” ble senest i 2001 temmelig krast artikulert av Berger i postskriptet til ei bok tilegnet ham:

To the extent that this term refers to a new appreciation of culture in the development of social institutions, (...) neither he [Luckmann] nor I have any objections. But when the term is used by a good number of so-called 'postmodernist' theorists something quite different is implied. The difference between these theorists and what we tried to do is glaring: we proposed (correctly, I continue to think) that all human reality is socially produced and interpreted. They propose that all interpretations are equally valid, and some of them propose that there is no reality at all outside the interpretations. Their former proposition is an invitation to solipsism, with coteries of interpreters imprisoned in quasi-Leibnizian monads between which communication is impossible – a recipe for the self-liquidation of science and, beyond that and far more dangerously, for a politics of fanaticism. The latter proposition fits the clinical description of schizophrenia, whereby the individual is incapable of distinguishing between the real world and his own fantasies...”⁷

Det Berger vender seg mot er en utvikling av ideen om ”konstruksjon” i sosialt liv som kombinert med en anvendelse av begrepet ”diskurs”, ender opp i at all virkelighet er konstruert, og at alt sosialt liv kun dreier seg om makt og avgjøres med ”diskursenes” begrepssturneringer – som sosiologen så skal avsløre. Dagens

sentrale vitenssosiloger, som Hubert Knoblauch (2005:209), skiller klart mellom denne ensidige og ekstreme formen for ”konstruksjonisme” og den ”konstruktivismen” vi finner i *The Social Construction of Reality*. Den generelle teorien i denne boka gir også språk en sentral rolle i sosialt liv, men i langt videre forstand, som et instrument for erkjennelse av virkeligheten – og ikke alene: Kulturelt gitte institusjoner og strukturer er vesentlige empiriske sider ved denne realiteten.⁸

I 1973, syv år etter at *The Social Construction of Reality* kom ut, skriver Thomas Luckmann i en artikkel ganske treffende for sin egen posisjon: ”Den fundamentale funksjonen teori har, er å forsøke å gi meningsfulle løsninger på grunnleggende problemer i dagliglivet, å hjelpe mennesker i deres orientering overfor universet” (1973:162, min oversettelse). Er det effekten av denne intensjonen som gjør at *The Social Construction of Reality* har så allmenn appell? Vi er jo alle – grunnleggende – hverdagsmennesker. Det er ut av denne basale virkeligheten også forskerne periodevis går inn i den spesielle verden som kalles vitenskap.⁹ Det er i hverdagen forskerne, som alle andre, har sin basis.¹⁰ Det er dit også de – forskerne – vender tilbake, hver eneste gang de elementære livsbetingelsene krever full oppmerksomhet. Og det gjør de jo til stadighet for oss alle. Kroppslighetens uomgjengelige krav melder seg midt i den dypeste refleksjon og det mest konsentrerte forskningsekperiment. Som oftest forløper dette vanemessig, heldigvis. Men noen ganger rives vi også temmelig brutalt ut av rutine, som når vi selv eller andre nær oss rammes av et sykdomsanfall eller en ulykke. Teorien *The Social Construction of Reality* utgjør en full anerkjennelse av vitenskapelig arbeid, men den erkjenner samtidig at vitenskapen er en spesialbeskjeftigelse som er lokalisert i – og basert i – en mer grunnleggende og omfattende virkelighet, en virkelighet vi alle deltar i og kan kjenne oss igjen i. Er det derfor *The Social Construction of Reality* finner lesere på tvers av alle kulturer?

Når vi som nordmenn snakker om ”viten” til vanlig, tenker vi vel viten som resultat av vitenskap (nedfelt i lærebøker). Også i akademisk sammenheng skjer ofte det samme. *The Social Construction of Reality* tenker imidlertid helt annerledes. Det er det forrådet av viten som styrer samhandlingen i hverdagen i en kultur og får den til å forløpe på den måten som den som regel alltid gjør for menneskene der, som er det viktigste – og sosiologiens primære forskningsfelt. *The Social Construction of Reality* er ikke bare ”en egen teori”, den er et nedslag av en egen vitenskapstradisjon som ennå ikke har fått vesentlig oppmerksomhet i Norge, selv om den er levende og omfattende internasjonalt. Denne vitenskapstradisjonen utgjør et fullstendig vitenskapelig paradigme, et program for forskningsarbeid.¹¹ Kjennskapen til dette paradig-

met kunne for så vidt sette enhver i stand til å skrive en bok tilsvarende *The Social Construction of Reality* – gitt de personlige forutsetningene det også krever, men det ble altså Berger og Luckmann som gjorde det.

Innholdet i boka er derfor ikke utfoldet av de to herrer i ”splendid isolation”. Selv om utkastet til boka faktisk ble til i relativ ensomhet, nemlig på en fjelltur i Alpene nær byen Bludenz i Vorarlberg, vest i Østerrike, sommeren 1963. Disse konkrete omstendighetene er årsaken til at boka i forordet er tilegnet en jodler – men det skjer også i en viss opposisjon til konvensjonene for slike tilegninger. De to familier Berger og Luckmann hadde avtalt å treffes her. Berbers kom fra USA. Luckmanns var i Europa denne sommeren, fordi Thomas var invitert av professor Arnold Bergstraesser til å gjesteforelese ved universitetet i Freiburg. Bergstraesser var veileder for Benita Luckmanns doktorarbeid. Det var Bergstraesser som oppfordret Thomas Luckmann til å skrive det som er forløperen til *The Invisible Religion*, nemlig *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft*.¹² Denne tyske utgaven kom ut nettopp dette året, i 1963, da det konkrete arbeidet med *The Social Construction of Reality* startet. Tidspunktet var altså rimelig nok for Luckmanns vedkommende, siden det forrige bokprosjektet nå var fullendt. Ikke overraskende kan vi i den tyske utgaven av boka i religions sosiologi allerede finne hovedlinjene i den tankegangen som preger fellesverket *The Social Construction of Reality* som kom ut tre år senere, i 1966. Undertittel i 1963 er: *Institution, Person und Weltanschauung*.¹³

Fagbøker er nedslag av løpende tenkning hos personer. Det dreier seg om mennesker som har sine personlige nettverk og sin biografi vevd inn i et natur, kultur- og samfunnsliv. I utgangspunktet var det slik at hele fem personer var inne i bildet i det bokprosjektet som ble til *The Social Construction of Reality* – ved siden av Thomas Luckmann og Peter L. Berger, Hansfried Kellner, Stanley Pullberg og Maurice Natanson. De tre siste falt imidlertid ut, av diverse pragmatiske grunner. Men både Hansfried Kellner¹⁴, og enda mer Maurice Natanson, er blitt viktige bidragsytere i den samme vitenskapelige tradisjonen. Natansons *Phenomenology and Social Science* torde være kjent. Like ens hans innledningskapittel i, og redaksjon av, *Philosophy of the Social Sciences*. Noe tilfeldig endte det altså opp med at Berger og Luckmann ”alene” tok forfatterskapet til det som ble *The Social Construction of Reality*.

Peter og Thomas ble studiekamerater i New York. De kom til USA hver for seg av ulike årsaker. Grunnen til at Thomas Luckmann kom til USA, i 1950, var at Benita, som han nylig var blitt gift med, hadde fått et stipendium. Altså, relativt tilfeldig. Etter et engasjement som sjåfør ved *New School*

for *Social Research* i New York, for å tjene penger til familiens opphold, ender han opp som student der. Og her treffer han blant medstudentene Peter L. Berger, i et seminar med filosofen Karl Löwith.¹⁵ Det var for øvrig det eneste navnet Luckmann gjenkjente da han første gang så igjennom oversikten over hvem som foreleste hva ved *New School*.

Det er det vitenskapelige miljøet ved *New School* som Peter og Thomas studerte i, som stod for det forskningsuniverset *The Social Construction of Reality* er utkrystallisert i. Også de tre andre potensielle forfatterne var studenter her. Det var den aktuelle tenkningen, ”det alle tenkte” ved *New School* – den gangen – som er nedfelt i boka. Men det må selvsagt samtidig føyes til, at den utformingen denne tenkningen fikk i akkurat *The Social Construction of Reality*, nok kan sies å ha Thomas Luckmann som tenkningsarkitekt, og Peter L. Berger som verbaliseringsmester. Det er Maurice Natanson som har påpekt det, han kjente dem begge og kunne vurdere det.

Det fagvitenskapelige miljøet ved *New School* var spesielt, så spesielt at det uten videre kan kalles unikt. Det var ikke skapt av noen personalarkitekt. Det ble tvunget fram av omstendighetene internasjonalt, nemlig den politiske opptakten til den andre verdenskrig. En rekke ledende forskere i Europa ble i 1930-årene nødt til å forlate sine hjemland.¹⁶ Akutt gjaldt det selvsagt dem som ble identifisert som jøder, men det var også en rekke andre som ved sine politiske holdninger eller sin etniske bakgrunn, kom i faresonen. Da den administrative lederen av *New School for Social Research*, den danskættede Alvin Johnson, oppdaget hva som virkelig var i ferd med å skje i Europa – som en av de første i USA – fikk han i 1933, den 2. oktober, opprettet *University in Exile*¹⁷ og satte ned en komité som sørget for tilflukt for de europeiske emigrantene på en serie ulike steder i USA. Men også ved *New School* selv. Her ble avdelingen *Graduate Faculty* opprettet og bemannet med et vesentlig utvalg av disse immigrantere. Dermed ble det mer enn noe annet sted nettopp ved *New School* dannet et miljø stort nok til at den intellektuelle tradisjonen fra Europa i samfunnsvitenskap og filosofi kunne fortsette, men da selvsagt i samspill med de tilsvarende amerikanske tradisjonene. Meredith McGuire, som selv studerte ved *New School* i slutten av 1960-årene, sa en gang at for henne var *New School* et annet slags universitet enn det vanlig amerikanske, med tydelige europeiske trekk. Dette var også den alminnelige oppfatningen på den tiden.

Alvin Johnsons ”aksjon” skjedde altså i et av de ledende kulturelle sentra i Amerika, New York. Det gikk heller ikke upåaktet hen, politisk. Opprettelsen av *University in Exile* fikk presidenten i USA til å gjøre dette til en mar-

kering av den intellektuelle friheten som prinsipp for det amerikanske samfunnet. *New School for Social Research* ligger ved starten av 5th Avenue nede på Manhattan, i nabolag med, og den gang en del av, *University of New York*. Situasjonen brakte altså disse immigrerte europeerne straks i umiddelbar kontakt med den amerikanske intellektuelle tradisjonen. Dette måtte selvsagt påvirke tenkesettet og orienteringen hos dem. Slik som bare det å skifte språk konkret gjør det, for den som har gjort den erfaringen. Det var en reell syntese av vesentlige sider ved de vitenskapelige kulturene både i Europa og Amerika som gjorde at miljøet ved *New School* – som frembrakte *The Social Construction of Reality* – ikke bare var spesielt, men unikt. Også på den måten at det ikke ble varig. Det begynte å gå i oppløsning allerede i slutten av 1960-årene, nettopp på den tiden *The Social Construction of Reality* kom ut. Da var allerede Thomas Luckmann professor ved universitetet i Frankfurt i Tyskland, der hadde han vært siden 1965.

En av de mest innflytelsesrike samfunnsviterne ved *New School* og en vesentlig tenker i bakgrunnen for *The Social Construction of Reality*, er en forskerpersonlighet som etter hvert ser ut til å få stadig bredere oppmerksomhet internasjonalt. Også svenskene og danskene har ant noe, siden det i begge land nettopp er kommet oversettelser av sentrale artikler av han, henholdsvis i 2000 og 2005. Det dreier seg om Alfred Schütz. Han hadde, som så mange vi treffer på i denne intellektuelle tradisjonen, sin bakgrunn i Wien, født der i 1899. Han hadde altså sin studietid fra årene etter første verdenskrig og framover i 1920-årene. Dette gjør ham til en samtidig med berømte personer i og utenfor de velkjente ”Wiener-kretsene” på den tida.

Peter L. Berger ble også født i Wien, i 1929; og der tilbrakte også Thomas Luckmann sine gymnasdager og drev sine grunnleggende universitetsstudier. Trass i det tyskklingende navnet er imidlertid Luckmann opprinnelig fra Slovenia, født i 1927. Men Slovenia grenser mot Østerrike i nord. Og i sin tid var landet en del av keiserriket. Det er kulturelt tydelig preget av det. I fjellandskapet i det nordlige Slovenia ligger, svært nært både Østerrike og Italia, gruvebyen Jesenice. Det var der Luckmann-familien var beskjeftiget med bergverksdrift. Byen har en slavisk befolkning blandet med østerriksk og italiensk. Omvendt har det sør-østerrikske landområdet Kärnten umiskjennelige innslag av slavisk kultur. Farsfamilien til Thomas Luckmann kommer opprinnelig fra Syd-Tyrol (en landsdel som har sin egen opprivende historie i forholdet mellom Østerrike og Italia). Morsfamilien er slovensk. Thomas vokste dermed opp med begge språk, både østerriksk tysk og slovensk.

I 1932 fikk Alfred Schütz publisert avhandlingen *Der Sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Det burde være en slående parallellitet mellom boktitlene – formulert på norsk – om vi oversetter *The Social Construction of Reality* med ”Den sosiale oppbyggingen av virkeligheten” og Schütz’ med ”Den meningsfulle oppbygging av den sosiale verden”. Men så skriver da også en annen av de tidligere medstudentene til Berger og Luckmann, Helmut R. Wagner, i sitt manus til boka om Alfred Schütz – en intellektuell biografi (Wagner 1983) – at allerede i 1936, i et manus til et verk som skulle følge på den første publikasjonen, har Alfred Schütz forberedt den dialektiske behandlingen av forholdet mellom den aktuelt opplevende individuelle bevisstheten og samfunnsfellesskapet – det som Berger og Luckmann utviklet til fulle nettopp i *The Social Construction of Reality*. Hoveddelene i denne boka av Berger & Luckmann er jo ”Society as Objective Reality” (altså, fokuset er på fellesskapets, eller det intersubjektives, side) og ”Society as Subjective Reality” (fokus på individets eller subjektets side). Denne konstateringen av Wagner står ikke i den publiserte boka om Schütz, men den fins i Wagners omfangsrrike, 2400 sider lange, maskinskrevne manus til boka (Ch. 10:18). Det befinner seg i arkiv ved *Universität Konstanz* i Tyskland.

Det manuset Schütz arbeidet med i 1936 var utstyrt med tittelen *Das Problem der Personalität in der Sozialwelt*. Det første verket hans – der sinnhafte Aufbau – hadde fokus på samfunnsfellesskapets side i dialektikken individ/samfunn. Her er den andre siden, personen, i fokus. Blant annet var han opptatt med hvordan enkeltmennesket som jo egentlig opplever seg selv som en serie skiftende roller i stadig nye sosiale kontekster, likevel oppfatter seg som et ”jeg”. Alfred Schütz fikk imidlertid aldri gjennomført prosjektet med denne boka. Omveltningene på grunn av den politiske situasjonen i Europa og emigrasjonen til Amerika som fulgte i 1938, forhindret det hele. Schütz skrev etter hvert en lang rekke artikler, men fikk aldri ferdig noen monografi før han døde i 1959, bare 60 år gammel. Forlaget UVK, Universitätsverlag Konstanz, er imidlertid nå i fullt engasjert i et løpende arbeid med å utgi tekster av Schütz, en Werkausgabe på 9 bind¹⁸.

Da Schütz døde, hadde han materiale til deler av et annet verk, som det ble Thomas Luckmann som gjennomførte, og et par tiår senere brakte til publikasjon. Det er *Strukturen der Lebenswelt*, originalt på tysk, men oversatt til engelsk som *The Structures of the Life-World*. I mellomtiden hadde Thomas Luckmann også allerede hatt professoratet etter Alfred Schütz i en femårsperiode, fra 1960 til 1965, En tidligere kollega ved *New School*, sosiologen

Arthur Vidich, sa at Thomas Luckmann var selvskreven som Schütz' etterfølger, i en samtale jeg hadde med han i 1991. Så da utgivelsen av det etterlatte manuset til Schütz kom på tale, falt valget igjen på Thomas Luckmann. Selv om det, interessant nok, ser ut til at andre, som f.eks. Maurice Natanson, ifølge både brev og muntlige beretninger, hadde et langt sterkere både personlig og faglig forhold til Alfred Schütz enn Thomas Luckmann. Maurice Natanson sin avhandling om George Herbert Mead var verdsatt, også av Schütz (ifølge arkiverte brev), til noe av det beste – om ikke til og med det aller beste – som var gjort ved *New School*. Selv om altså Thomas Luckmann er en sterkt selvstendig forsker og markert personlighet som på en helt avgjørende måte preget avhandlingen *The Social Construction of Reality*, så er han bare én av en lang rekke faglig betydningsfulle personer fra Europa og USA i det vitenskapelige miljøet som ble utkrystallisert ved *New School*. Og trass i Thomas Luckmanns faglige originalitet er boka ikke tenkbar uten akkurat dette miljøet.

Alfred Schütz var i Wien studiekamerat med både Felix Kaufmann, som har skrevet den leseverdige *Methodology of the Social Sciences*, og den internasjonalt kjente samfunnsviteren Eric Voegelin. Felix Kaufmann, som var noen år eldre, ble også kollega med Schütz ved *New School*, inntil Kaufmanns død i 1949. Eric Voegelin, som var noe yngre, og Alfred Schütz brevvekslet hele livet. Også denne brevvekslingen fins i arkiv i Konstanz, men ble i 2004 også publisert av UVK-forlaget med tittelen *Eine Freundschaft, die ein Leben ausgehalten hat. Briefwechsel 1938-59*. De to delte langt fra alle synspunkter. Schütz var åpenbart en fredsæl type, men ubønhørlig analytisk. Voegelin var også det, men hadde i tillegg en svært skarp penn. Imidlertid, uansett, så støttet de stimulerende hverandre også med sin faglige uenighet. Alle disse tre, Schütz, Kaufmann og Voegelin, var selvsagt med i de forskjellige "Kreise" i Wien i sin studietid. Disse "kretsene" var uformelle diskusjonsgrupper, noen ganger initiert av professorer. De var knyttet til kafékulturen i Wien, men kanskje noe mer seriøs enn den uforpliktende diskusjonen som vanligvis foregikk på Wienerkafeene. Interessant nok for den vitenskapelige tradisjonen vi her har tatt for oss, er at Felix Kaufmann også var med i den kretsen som etter hvert ble stående for "den logiske empirismen". Riktignok var han det som "beløved opposition", men som det likevel også høyt respektert. For tenkningen i kretsen omkring den logiske empirismen stod for en tilnærming til vitenskap, inklusive samfunnsvitenskap, basert på en idé om vitenskapenes enhet med naturvitenskapen som paradigmatisk ideal, det kunne Kaufmann ikke bifalle. For Alfred Schütz var en slik idé ytterst fjern. Slik som den også var det for fe-

nomenologiens opphavsmann, Edmund Husserl. Vi kan vel si at hele Husserls vitenskapelige program nettopp var i opposisjon til denne tenkningen. Luckmann kaller Husserls verk ”et forskningsprogram” i en artikkel om livsverdensbegrepet fra 1990: ”Lebenswelt – Modebegriff oder Forschungsprogramm?”¹⁹ Det er ikke tilfeldig at tittelen på Husserl siste verk starter med ”Krisen i ...”, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*

Alfred Schütz var i sin tenkning sosiolog og hadde i sin første publikasjon kombinert sentrale innsikter fra sosiologen Max Weber med Edmund Husserls vitenskapsprogram slik det ble utviklet i fenomenologien. Det filosofiske fundamentet for sosiologien – i dag vil vi kanskje kalle det den vitenskapsteoretiske basisen – som Max Webers metode *Verstehen* krevde, men som han ikke hadde, fant Alfred Schütz i fenomenologien. Koblingen kan nok lokaliseres til aspektet *mening* i Webers bestemmelse av ”sosial handling”²⁰ og Husserls utarbeidelse av *subjektiviteten* i begrepet livsverden. Etter publikasjonen i 1932 hadde Schütz livlig personlig kontakt med Edmund Husserl inntil like før hans død og hans eget oppbrudd fra Wien i 1938. Schütz var ikke Husserls student i vanlig forstand, slik som kolleger og samarbeidspartnere han senere fikk i USA, var det, for eksempel Dorion Cairns ved *New School* og Marvin Farber ved *University of Buffalo*. De var begge fødte amerikanere som hadde studert hos Husserl. Ifølge Luckmann var det først og fremst av Dorion Cairns at de som studenter ved *New School* lærte fenomenologi. Mer enn av Schütz. Schütz *demonstrerte* fenomenologi – i de analysene han gjorde.²¹ Marvin Farber var den sentrale personen i grunnleggelsen av *Phenomenological Society* i USA i 1939, og i etableringen og driften av tidsskriftet *Philosophy and Phenomenological Research* i 1940, der ikke minst forskningsaktiviteten ved *New School* gjenspeilet seg.

Ifølge biografen Wagner betraktet Husserl Schütz som en medarbeider og viderefører, en som virkelig hadde forstått hva han ville. For eksempel ville han at Schütz skulle skrive omtalen av hans siste arbeider. Dette faktum står i rak motsetning til verserende påstander fra enkelte filosofer, og også sosiologer, om at Schütz ikke hadde forstått Husserl. Husserl hadde gjennomlevd en lang og intens refleksjon over den menneskelige bevisstheten, fra studiene i psykologi med Franz Brentano og hans poengtering av intensjonaliteten – at bevisstheten er der når den aktualiseres av noe den rettes mot – til utkrystalliseringen av hele problemet i begrepet ”livsverden” i det siste verket *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Husserl beskjeftiget seg med all sin energi i de grunnleggende forutsetningene for vitenskap, det vil si, de forutsetningene som ligger i menneskets alminnelige – subjektive

– opplevelse i hverdagen, det han fanget inn i begrepet livsverden. Men arbeidet hans foregikk ikke i regelmessig progresjon der det neste steget bygde på det forrige. Han gikk stadig igjennom det hele og begynte på nytt, om igjen og om igjen. Maurice Natanson har skrevet ei bok om Edmund Husserl der han treffer saken godt med undertittelen: "Philosopher of Infinite Tasks".

Husserl tenkte ikke spesielt på sosiologi, men han var ikke ukjent med sosiologien, slik som han heller ikke var fremmed for empiri og selve intensjonen i en "positivistisk" holdning til realitetene:

If positivism means nothing but founding all sciences without any prejudices whatsoever upon the 'positive', i.e. upon what is to be grasped at first hand, then it is we who are the genuine positivists.²²

Husserl var opptatt av hvordan mennesket med sin bevissthet strukturerer sin livsopplevelse – skaper sin livsverden, kunne vi like godt si. Det det gjelder, er spørsmålet om *hvordan viten konstitueres*. Først og fremst universelt og allment, nemlig i hverdagsopplevelsen. Deretter i vitenskapen. Og til slutt i vitenskapene om mennesket. Her skulle linjen til den *vitenssosilogiske*²³ avhandlingen *The Social Construction of Reality*, være klar. Nettopp dette sier undertittelen i den engelske utgaven: "A treatise in the Sociology of Knowledge", en avhandling i vitenssosilogi. Den er forsvunnet i den norske oversettelsen.

Schütz hadde sin hovedinteresse i sosiologi og var opptatt med anvendelsen av fenomenologien her. Dette gjorde at det ubehaget Schütz fra begynnelsen hadde følt med de idealistiske trekkene ved "det transcendentale egoet" hos Husserl – jegets bevissthet slik den er idet den strukturerer den aktuelle opplevelsen ut fra aprioriske forutsetninger, i tillegg til de aktuelle persepsjonene – til slutt førte til at Schütz helt konsentrerte seg om bevissthetsstrukturene hos det umiddelbart opplevende mennesket, plassert i, og i samspill med omgivelsene sine i *hverdagsvirkeligheten*. Schütz kaller denne anvendelsen av fenomenologien "mundan" – "alminnelig", kunne vi si. Begge problemene er imidlertid en variant av problemet: *Hva er subjektet* – forståelsen av subjektiviteten, det var dette samme grunnleggende problemet både Husserl og Schütz var opptatt av.

Thomas Luckmann har videreført denne ideen om hverdagslivets sosiale subjekt hos Schütz, til en forståelse av fenomenologi som *protososiologi*. Protososiologi er: Den på forhånd gitte oppfatningen av sosial virkelighet som brukes i sosiologien som empirisk vitenskap. Denne tanken er parallell med ideen fra kollegaen Peter Janich i Konstanz om en protofysikk som grunnlag

for fysikk (1980). Det er egentlig ikke overraskende at dette er kommet innenfor horisonten hos Luckmann (og Berger). For det ene er den fenomenologiske metoden strengt vitenskapelig å forstå; den utelukker dermed ikke, men inkluderer kvalifiserte, naturvitenskapelig problemstillinger. For det andre, i *The Social Construction of Reality* spiller den fysiologiske siden av subjektet, slik som også kroppsbaseringen for bevisstheten, en langt mer artikulert rolle enn hos Schütz, hos ham er den mer gitt.

I forhold til det perspektivet (sosiologisk) og de premissene (antropologisk) Schütz og miljøet ved *New School* stod for, er det karakteristisk for nedfellingene i *Den samfunnskapte virkelighet* at en biologisk fundert antropologi spiller en vesentlig rolle, enten det er i referanser til utformingen hos Arnold Gehlen eller Helmuth Plessner eller Adolf Portmann. De er alle tre sentrale i det tyskspråklige rommet, men mindre kjent i det engelskspråklige og derfor også i Norge. Dette innslaget av den biologisk funderte filosofiske antropologien er et av de innovative bidrag av Berger og Luckmann til det som ellers allerede var allmenn viten ved *New School*, selv om interesse for fysiologi langt fra er fremmed i forlengelsen av det fenomenologiske utgangspunktet. Fransk filosofisk fenomenologi er vel kjent for sin interesse for kropp, markert av forfatterskapet til Maurice Merleau-Ponty. Men de elementene Merleau-Ponty bruker, er tatt nettopp fra Aron Gurwitsch, som også var en av Schütz' kolleger og Bergers og Luckmanns lærere ved *New School*. Gurwitsch mente faktisk at Merleau-Ponty har "stjålet" ideer fra han og utgitt dem for å være sine.²⁴

I *The Social Construction of Reality* er det fysiologiske først og fremst Luckmanns bidrag. Det er en klar konsekvens av hans egen sterke empiriske interesse. Men det var også han som hørte Arnold Gehlen under sitt forskningsarbeid i religions sosiologi i Tyskland på 1950-tallet. Gehlens bøker i filosofisk antropologi, basert på biologi, er svært viktige, men dessverre ikke oversatt til norsk. Luckmann måtte til Tyskland på grunn av doktorgradsarbeidet ved *New School*. Prosjektet var initiert av en av de andre lærerne som hadde immigrert fra Tyskland, Carl Mayer ("en luthersk weberianer", kaller Luckmann ham). Mayer hadde ment dette prosjektet for Peter (Berger), men da han ble forhindret, fikk han overtalt Thomas. Dermed ble det så å si Mayers skyld at Luckmann ble direkte involvert i religions sosiologisk forskning. Og i boka *Den usynlige religionen* utnytter Thomas Luckmann nettopp den biologiske innsikten helt basalt i religions sosiologien. Mennesket har som humanorganisme en biologisk natur. Også den egenartede menneskelige bevisstheten har sitt sete der. Denne bevisstheten, konstaterer Luckmann, overskrider den vanlige begrensningen en organisme har

i sin biologi, bundet som den er til *sted og tid* i sitt ”*her og nå*”. Mennesket transcenderer sin biologiske natur (kan tenke ”der og da”, både i fortid og framtid). Dette menneskebildet er helt i samsvar med den biologisk funderte filosofiske antropologien hos Gehlen²⁵, Plessner²⁶ og Portmann. Hos dem ser vi den biologiske basisen for utviklingen av bevissthet og samvittighet hos mennesket, slik det er beskrevet både i *Den samfunnsskapte virkelighet* og i *Den usynlige religionen*. Referansene til biologi på denne måten – i form av biologisk basert, filosofisk antropologi – har tidligere ellers ikke vært hyppige, verken i samfunnsvitenskap eller religionsvitenskap.

The Invisible Religion (1967) kom ut året etter *The Social Construction of Reality* (1966). Da ligger det snublende nær å resonnerer slik: Først presenteres den sosiologiske ”teorien”, så anvendes den på ”religionen”. Vi vet imidlertid at essensen i boka *The Invisible Religion* forelå publisert allerede i 1963, i en tyske utgave, nettopp på det tidspunktet da innholdet i *The Social Construction of Reality* første gang ble skissert. Altså, i stedet for å se den boka som ble skrevet i 1966 som en generell variant av vitenssosologi som forsnevres til et mer spesifikt tema i 1967, religionssosologi, kan vi like gjerne se det slik at det var det mer spesifikt fokuserte intellektuelle arbeidet Thomas Luckmann gjorde med religionssosologi som frambrakte det generelle arbeidet med vitenssosologi. Det vi imidlertid gjør best i, er antakelig å gi hele denne tidsorienterte kausalkjeden av ideer på båten. Den gir oss ikke sakssvarende innsikt.

Vi har med et menneske å gjøre, en forsker som tenker – og i tilfellet Luckmann, som tenker omfattende, grundig og integrert. Teksten i *The Invisible Religion* er påfallende nok heller ikke blitt endret, ikke en stavelse, trass i nye opplag og nye oversettelser. Akkurat slik som *The Social Construction of Reality*. Poenget er imidlertid at, når vi har med teori å gjøre, i kvalifisert forstand, burde vi sannsynligvis passe på å flytte oppmerksomheten fra tekstene til *tenkningen* og *tenkeren*. Vi har med samme tenker å gjøre – og det er ikke slik at *The Social Construction of Reality* materialiserer all denne tenkerens tenkning i en avsluttet helhet som om det var en slags ”ideologi”. Er det ikke en slik sluttethet som ofte ligger under i den vanlige bruken av ordet ”teorier” og ”teoretikere” (farget av en ureflektert kausaltenkning): ”forfatteren har en teori om at...”? Denne oppfatningen av teori har en løs forbindelse til opprinnelsen til begrepet, det greske *theoria*, som stod for oppfatningen i form av en betraktning av noe, også ytre sett, for eksempel et travløp, men også indre sett, det ”bildet” av begivenheten som bevares i minnet. Det er en slik mental betraktning vi ser i bøkene av Luckmann (og Berger), og ikke et ”bilde” i statistisk

forstand, men en løpende tenkningsprosess der personen, forfatteren, i *The Social Construction of Reality* fokuserer på vitenssosilogien i *The Invisible Religion* på religionen. Fokusering betyr imidlertid ikke at det ikke fins et større felt med en videre horisont. Til et fokus hører det alltid en horisont. Om enten "viten" eller "religion" er i fokus i øyeblikket, fins det alltid i et større felt der vi innenfor horisonten har "sosialt liv", "individuell liv", "institusjoner" og "roller", og "språk" og "kommunikasjon", etc. Dette betyr også at alle disse begrepene ikke svarer til selvstendige "entiteter", som om de var "positivt gitte objekter". Begrepene angir aspekter av – sider ved – samme "sak".²⁷ Tenker vi slik, blir det selvsagt, det som forfatterne skriver i konklusjonen på *The Social Construction of Reality*, sitat:

Analysene av objektivering, institusjonalisering og legitimering er direkte anvendbare på problemer innenfor språksosilogien, på teorien om institusjoner og sosial handling, og på religionssosilogien. Vår oppfatning av vitenssosilogien fører til den konklusjon at språk- og religionssosilogi ikke kan oppfattes som perifere spesialiteter av liten interesse for sosiologisk teori som sådan, men kan yte et vesentlig bidrag til denne. (...) Vi håper vi har gjort det klart at en vitenssosilogi forutsetter en språksosilogi, at en vitenssosilogi uten en religionssosilogi er en umulighet (og *vice versa*).²⁸

Et av de påfallende trekkene ved *The Social Construction of Reality* er at det er umulig å spore at det er to forfattere. De greier ikke å spore det selv en gang. Samtidig som de vel grundig har demonstrert i andre publiseringer at de begge er selvstendige i sin tenkning, til og med uenige, slik tilfellet er med religionsforståelsen.

En variant på samme tema er det når Thomas Luckmann i innledningen til *Strukturen der Lebenswelt* skriver at i den teksten som er blitt resultatet, vet han ofte ikke om det er sin egen tenkning eller Schütz sin vi har å gjøre med. Og da er vi tilbake til begynnelsen.

Poenget er: Når vi sier at det er et forskningsmiljø som skapte *The Social Construction of Reality*, betyr det at det var en tenkning produsert av et bestemt miljø av personer, som fant et nedslag – og ett nedslag – i denne boka. Dette miljøet er interessant i seg selv. Nå som historisk faktum. Sammensetningen av personer fra ulike land og kulturer skapte spesielle betingelser for utveksling av tanker, utkrystallisering av teoretiske redskaper i begreper og fagtermer, og en bevisst posisjonering i tilnærmingen til den menneskelige virkeligheten, samfunnet og subjektene der. Det ville kunne være en rekke profilerte fagpersonligheter å ta for seg. Men Alfred Schütz er muligens – og ikke

bare for sosiologer – den mest interessante. I sitt teoriarbeid skapte han noe.²⁹ Alfred Schütz arbeidet i New York intellektuelt i to ulike tradisjoner, den europeiske og den amerikanske. Genialt smeltet han disse sammen ved hjelp av livlig kommunikasjon med forgagne, men også levende fagfeller, fra Europa og fra USA. Berger og Luckmann er så å si personifiseringen av denne ”nye” samfunnsvitenskapelige ”legeringen” Schütz – og hans fagmiljø – produserte. I *The Social Construction of Reality* har de meislet denne tenkningen ut i tekst.

Noter

- 1 Både for Henri Hilhorst og, vil jeg tro, norske sosiologer er det forblitt ukjent at den empiriske konsekvensen av den sosiologiske ”teorien” i *The Social Construction of Reality* er blitt livlig og løpende utfoldet i analyser av kommunikativ samhandling, ut fra både auditivt og visuelt materiale (video), ved universitetet i Konstanz helt siden Luckmann ble ansatt der, i 1970 (etter de 5 årene i Frankfurt). Jf. Bergmann & Luckmann. Dette videreføres i dag av professor Hubert Knoblauch og dr. Bernt Schnettler ved Technische Universität Berlin.
- 2 Jf. Sprondel: *Alfred Schütz/Talcott Parsons...*, 1977
- 3 Talcott Parsons: *The Structure of Social Action*, Chicago: The Free Press, 1949: v.
- 4 Jf. Alfred Schütz: *The Problem of Social Reality* (= Collected Papers I), Den Haag: Nijhoff, 1962.
- 5 Jf. Luckmanns artikkel med tittelen: ”Towards a science of the subjective paradigm: protosociology” (1990)
- 6 Jf. boka (red.) av George Psathas med tittelen: *Phenomenological sociology: issues and applications* (1973)
- 7 Peter L. Berger i: Woodhead & al., *Peter Berger and the Study of Religion*, London: Routledge, 2001:191
- 8 Jf. Knoblauchs artikkel om *Videografi*.
- 9 Jf. artikkelen av Schütz: ”Common-sense and scientific interpretation of human action”. 1962:3
- 10 Den grunnleggende ”Del 1” i TSCR heter ikke tilfeldig ”The Foundation of Knowledge in Everyday Life”.
- 11 Jf. Luckmanns artikkel 2001 (1990a): ”Livsverden – motebegrep eller forskningsprogram”?
- 12 Den faglige bakgrunnen for oppfordringen var Luckmanns kritiske gjennomgang av de siste publikasjonene i religionssosiologi i en bokmelding i Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 12/1960: 315.
- 13 Det hele på norsk: ”Problemet religionen i det moderne samfunnet. Institusjon, person og verdensanskuelse”. Her kan tilføyes at Luckmann i *The Invisible Religion* bruker begrepet ”world view”; det dreier seg nemlig om ”verden slik vi umiddelbart oppfatter (ser) den” (i hverdagslivet), vi må ikke forveksle med det ”verdensbildet”, det ”syn” eller den ”verdensanskuelsen” som er et resultat av refleksjon, det ”å stoppe opp og tenke”, som Schütz sier (det motsatte begrepet av ”å ta for gitt”, som er typisk for hverdagens rutinepregede liv).
- 14 Hansfried Kellner er svoger til Peter L. Berger – og stadig vekker en av Luckmanns fluefiskekamerater.
- 15 Luckmann kjente navnet fra lesingen av *Von Hegel zu Nietzsche* av Karl Löwith; den hadde

- gjort et mektig og varig inntrykk på han. Dette har jeg muntlig fra Thomas Luckmann.
- 16 Krohn 1987, Srubar 1988. Også Benita Luckmann samlet intervjuer med denne generasjonen ved *New School*.
 - 17 Johnson 1952:332
 - 18 <http://www.uvk.de/suchList.asp?WKorbUID=23146856&be=&uBe=>
 - 19 Jf. Ulf Mathiesen – for den delvise ubegripeligheten i bruken av begrepet hos diverse av dagens ”teoretikere”.
 - 20 Jf. definisjonen i *Soziologische Grundbegriffe*, § 1,
 - 21 Ypperlige eksempler er artiklene ”The Stranger”, ”The Homecomer”, ”Making Music together”, ”On Multiple Realities”, ”The Well-Informed Citizen”, alle oversatt til svensk og/eller dansk.
 - 22 *Ideas* 1975:78 (1931)
 - 23 Årsaken til at jeg bruker ”viten” og ikke ”kunnskap” er det mulige skillet på norsk mellom ”viten = internalisert virkelighet tatt for gitt” (hverdagen) og ”kunnskap = det bevisst innlærte” (skole og forskning).
 - 24 Jf. Grathoff: *Schütz/Gurwitsch: Briefwechsel, 1985*
 - 25 Interessant nok er forståelsen av det sentrale sosiologiske begrepet ”institusjon” dypt preget av Gehlen her.
 - 26 Jf. Luckmanns artikkel om Helmuth Plessner i *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. P. Edwards, 1968:350. En hovedidé hos Plessner er at mennesket er ”exzentrisk”, det kan ved sin refleksivitet forholde seg til seg selv – vel en variant av Meads ”I and me” og begrepet *homo duplex* – og Luckmanns begrep ”transcending”.
 - 27 Her kan sosiologen Georg Simmel vært verdt litt ettertanke: ”For om rettsvitenskap og filologi, vitenskapene om politikk og om litteratur, psykologi og teologi, og alle de andre som har delt **feltet det menneskelige** mellom seg, vil fortsette sin eksistens, så er ikke det ringeste vunnet ved at man kaster alle vitenskapene opp i ei og samme krukke og kleber den nye etiketten ’Sosiologi’ på den.” 1984:6, min oversettelse og min utheving.
 - 28 *Den samfunnsskapte virkelighet*, 2000:183, med min redigering av valget av begrep oversettelsen.
 - 29 Merkelig og høyst uvant for oss i dag, er at det var bare de aller siste årene Schütz var fulltids beskjeftiget som foreleser ved *New School*. Størstedelen av sitt liv hadde han en vanlig arbeidsdag som bankmann. Det var gjennom forbindelsene i banken han fikk stilling i New York da han kom til USA, etter det korte oppholdet i Paris da han måtte forlate Wien og sin stilling i banken der. Ikke til å undres på at Schütz trakk et klart analytisk skille mellom hverdag og forskning.

Litteratur

Berger, P. L. & Thomas Luckmann

1966 *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday.

2000 *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget

Bergmann, Jörg & Thomas Luckmann (Hrsg.)

1999 *Kommunikative Konstruktion von Moral*. Band I: ”Struktur und Dynamik der Formen moralischer Kommunikation”. Band II: ”Von der Moral zu den Moral”. Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag

Bonesrønning, Kjell Endre

2004 *Vitenskap og hverdagsvirkelighet. En studie i fenomenologisk fundert sosiologi*. Hovedfagsoppgave ved Institutt for arkeologi og religionsvitenskap, NTNU.

Cairns, Dorion

1973 *Guide for translating Husserl*. Den Haag: Nijhoff (Phaenomenologica 55)

Edwards, Paul

1968 *The Encyclopedia of Philosophy*. New York: Macmillan

Engen, Dagrun Astrid Aarø

2006 *Ungdom og religiøsitet. Ei problematisering av empirisk forskning på ungdom og religiøsitet, og eit forslag til ei ope tilnærming*. Masteroppgåve i religionsvitenskap ved Institutt for arkeologi og religionsvitenskap, NTNU.

Farber, Marvin

1967 *Phenomenology and Existence*. New York: Harper & Row

Fuglseth, Kåre

2006 *Fenomenet religionsundervisning. Fenomenologisk religionspedagogikk i det postsekulære samfunnet*. Høgskolen i Bodø: HBO-rapport 6/2006.

Gehlen, Arnold

1957 *Die Seele im Technischen Zeitalter - Sozialpsychologische Probleme in der industriellen Gesellschaft*. Hamburg: Rowohlt

1961 *Antropologische Forschung - Zur Selbstbegegnung und Selbstentdeckung des Menschen*. Hamburg: Rowohlt,

1977 *Urmensch und Spätkultur - Philosophische Ergebnisse und Aussagen*. Frankfurt: Athenaiion

Grathoff, Richard (Hrsg.)

1985 *Schütz/Gurwitsch. Briefwechsel 1939-1959*. München: Wilhelm Fink

Gurwitsch, Aron

1957 *Theorie du champ de la conscience*. Bruxelles: Desclee de Brouwer.

Hilhorst, Henri

1976 *Religie in verandering. Een kritische analyse en evaluatie van de sociologische optiek van Peter L. Berger en Thomas Luckmann*. Doktoravhandling ved Rijksuniversiteit te Utrecht

Husserl, Edmund

1954 *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Haag: Nijhoff

Janich, Peter

1980 *Die Protophysik der Zeit : konstruktive Begründung und Geschichte der Zeitmessung*. Frankfurt am Main : Suhrkamp

Johnson, Alvin

1952 *Pioneer's Progress. An Autobiography by Alvin Johnson*. Univ. of Nebraska Press

Kaufmann, Felix

1944 *Methodology of the Social Sciences*. New Jersey: Humanities Press

Knoblauch, Hubert

2005 *Wissenssoziologie*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft

Krohn, Claus-Dieter

1987 *Wissenschaft im Exil. Deutsche Sozial- und Wirtschafts-wissenschaftler in den USA und die New School for Social Research*. Frankfurt a/M: Campus

Luckmann, Benita

1970 *Politik in einer deutschen Kleinstadt*. Stuttgart: Ferdinand Enke

Luckmann, Thomas

1963 *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft. Institution, Person und Weltanschauung*. Freiburg im Breisgau: Rombach

1967 *The Invisible Religion*. New York: Macmillan (Tysk 1991, norsk 2004)

1973 "Philosophy, Science and Everyday Life", i: Maurice Natanson (ed.) *Phenomenology and the Social Sciences*, Vol 1, Evanston, Ill.: North-

- western University Press. 1973:143-185
- 1988 "Remarks on Transcendence and the Social Function of Religion". *E. Karlsaune (ed.)* 1988:45-62.
- 1990a "Lebenswelt: Modebegriff oder Forschungsprogramm?" i: *Grundlagen der Weiterbildung*. 1, 1990:9-13
- 1990b "Towards a Science of the Subjective Paradigm: Protosociology" i: *Critique and Humanism*. Special Issue, 1990:9-15
- 1990c "Shrinking Transcendence, Expanding Religion?" *Sociological Analysis*, vol.51/nr.2, 127-138
- 1991 *Die unsichtbare Religion*. Frankfurt a/M: Suhrkamp. – Med et tilleggskapittel ("Nachtrag") av Thomas Luckmann og en innledning av Hubert Knoblauch.
- 1992 *Theorie des sozialen Handelns*. Berlin: Walter de Gruyter
- 2001 "Livsverden: motebegrep eller forskningsprogram?" i: *Tidsskrift for kirke, religion, samfunn*. Hefte 1, 2001, Årgang 14. [Norsk omsetting av 1990a]
- 2004 *Den usynlige religionen*. Trondheim: Tapir akademisk forlag. (Dette er en norsk oversettelse av den amerikanske boka fra 1967, men utvidet med et tilleggskapittel som stod den tysk oversettelsen av boka i 1991 ("Nachtrag", her: "Ettertanker"). Den er dessuten forsynt med et introduksjonskapittel av G.E.G. Karlsaune).

Löwith, Karl

- 1941 *Von Hegel zu Nietzsche: der revolutionäre Bruch im Denken des neunzehnten Jahrhunderts; Marx und Kierkegaard*. Zürich: Europa-Verlag

Mathiesen, Ulf

- 1984 *Dickicht der Lebenswelt und die Theorie des kommunikativen Handelns*, München: Wilhelm Fink Verlag

Natanson, Maurice

- 1963 *Philosophy of the Social Sciences, (Ed.)*. New York: Random House
- 1973 *Phenomenology and the Social Sciences*. 1-2, Evanston, Ill.: Northwestern University Press

Parsons, Talcott

- 1952 *The Social System*. London: Tavistock

Plessner, Helmuth

1975 *Die Stufen des Organischen und der Mensch*. Berlin: Walter de Gruyter

Portmann, Adolf

1956 *Zoologie und das neue Bild vom Menschen: biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen*. Hamburg: Rowohlt. [Fins på norsk fra 1957: *Menneske og dyr*.]

1973 *Biologie und Geist*. Frankfurt a/M: Suhrkamp [1956¹]

Psathas, George

1973 *Phenomenological sociology: issues and applications*. New York: J. Wiley

Rutkoff, Peter M. & Scott, William B.

1986 *New School - a history of the New School for Social Research*. New York: The Free Press

Schnettler, Bernt

2006 *Thomas Luckmann*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH (Serie: Klassiker der Wissenssoziologie, Band 1).

Schütz, Alfred

1932 *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Wien: Springer

1945 "On multiple Realities", i: *Philosophy and Phenomenological Research*, 5:533-576

1962 *The Collected Papers of Alfred Schütz*. Vol. I: *The Problem of Social Reality*. (Edited by M. Natanson). Den Haag: Nijhoff

1964 *The Collected Papers of Alfred Schütz*. Vol. II: *Studies in Social Theory*. (Edited by A. Brodersen). Haag: Nijhoff

1966 *The Collected Papers of Alfred Schütz*. Vol. III: *Studies in Phenomenological Philosophy*. (Edited by Ilse Schütz). Haag: Nijhoff

1975 *Hverdagslivets sociologi*. Tekstutvalg og innledning: Boel Ulff-Møller, København: Reitzel

1977 *Alfred Schütz/Talcott Parsons. Zur Theorie sozialen Handelns. Ein Briefwechsel*. (Hrsg. Walter M. Sprondel). Frankfurt a/M: Suhrkamp

1981 *Theorie der Lebensformen*. (Hrsg. Ilja Srubar). Frankfurt a/M: Suhrkamp

1982 *Das Problem der Relevanz*. (Hrsg. R.M. Zaner). Frankfurt a/M: Suhr-

- kamp (Innledning av Thomas Luckmann (1971)).
- 1985 *Schütz/Gurwitsch. Briefwechsel 1939-1959*. (Hrsg. Richard Grathoff). München: Wilhelm Fink
- 2002 *Den sociala världens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos
- 2004 *Alfred Schutz, Eric Voegelin. Eine Freundschaft, die ein Leben ausgehalten hat. Briefwechsel 1938–1959*. (Hrsg. Wagner, Gerhard und Gilbert Weiss) Konstanz: UVK-Verlag
- 2005 *Alfred Schutz. Hverdagslivets sociologi*. København: Reitzel

Schutz, Alfred og Luckmann, Thomas

- 1973 *The Structures of the Lifeworld*. London: Heinemann
- 1979 *Strukturen der Lebenswelt*. Band 1, Frankfurt: Suhrkamp
- 1984 *Strukturen der Lebenswelt*. Band 2, Frankfurt: Suhrkamp

Simmel, Georg

- 1970 *Grundfragen der Soziologie*. Berlin: Walter de Gruyter (opprykk av 1926², 1917¹)
- 1906 *Die Religion*. Frankfurt a/M: Literarische Anstalt Rütten & Loening

Smith, Huston

- 1992 *Beyond The Postmodern Mind*. Wheaton, Ill.: Theosophical Publ. House (1982¹)

Snell, Bruno

- 1924 *Die Ausdrücke für den Begriff des Wissens in der vorplatonischen Philosophie*, Berlin: Weidmann
- 1948 *Die Entdeckung des Geistes. Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen*, Hamburg: Claaszen & Govert

Sprondel, Walter

- 1977 *Alfred Schutz/Talcott Parsons: Zur Theorie sozialen Handelns. Ein Briefwechsel*. Frankfurt /M: Suhrkamp

Srubar, Ilja

- 1988 *Die Genese der pragmatischen Lebenswelttheorie von Alfred Schütz und ihr anthropologischer Hintergrund*. Frankfurt a/M: Suhrkamp

Srubar, Ilja (Hrsg.)

1988 *Exil – Wissenschaft – Identität. Die Emigration deutscher Sozialwissenschaftler 1933-1945*. Frankfurt a/M: Suhrkamp

Voegelin, Eric

1952 *The New Science of Politics. An Introduction*. Chicago:

Wagner, Gerhard und Gilbert Weiss

2004 *Alfred Schütz, Eric Voegelin. Eine Freundschaft, die ein Leben ausgehalten hat. Briefwechsel 1938–1959*. Konstanz: UVK-Verlag

Wagner, Helmut R.

1983 *Alfred Schütz. An Intellectual Biography*. Chicago: The University of Chicago Press.

Weber, Max

1960 *Soziologische Grundbegriffe*, Tübingen: J.C.B. Mohr

Woodhead, Linda, Paul Heelas & David Martin (eds.)

2001 *Peter Berger and the Study of Religion*. London: Routledge

Arkivmateriale

Alt det materialet som det er henvist til fins i *Sozialwissenschaftliches Archiv, Alfred Schütz-Gedächtnis-Archiv*, Universität Konstanz. – Adressen er: Postfach 5560 / D 41, D-78457 Konstanz.

<http://www.uni-konstanz.de/FuF/SozWiss/fg-soz/archiv/archiv-i.html>

Etter *Helmut R. Wagner* ligger det manus som er bakgrunnen for den publiserte biografien om Alfred Schütz. Det er ryddig maskinskrevet og lett tilgjengelig. Etter *Wagners* eget anslag er dette manuset på ca 2400 sider. Det er ordnet i mapper etter hans egen inndeling i kapitler.

Etter *Alfred Schütz* fins brevvekslingen med en rekke personer, bl.a. flere av dem som er referert her, *Marvin Farber, Harold Garfinkel, Maurice Natanson, Talcott Parsons, Eric Voegelin*. Dette er ordnet i mapper ordnet etter person og arkivert ifølge dato og år. Noe av brevvekslingen er publisert, f.eks. med *Aron Gurwitsch* (red. Grathoff), med *Talcott Parsons* (red. Sprondel) og med *Voegelin* (red. Wagner & Gilbert). Det meste er upublisert.

Andre referanser

En hel del er rent muntlig, kommet fram i samtaler gjennom årene, først og fremst med Thomas Luckmann, men også med andre (Arthur Vidich, Meredith McGuire, Peter L. Berger, Hubert Knoblauch, Bernt Schnettler, etc.). Men en del av det Luckmann har fortalt om sin bakgrunn og hvordan han havnet i USA og ved New School og traff folkene der, kan finnes igjen offentlig tilgjengelig i skriftlig form i et intervju med Thomas Luckmann i et fransk magasin:

” Un entretien avec Thomas Luckmann ”. *SOCIETES. Revue des Sciences Humaines et Sociales*, 21/1988:39-42 (utg. Armand Colin).

Sammendrag

Oppsettet av referanser i akademisk litteratur følger fikserte konvensjoner: alfabetet, forfatter, årstall, sted og forlag. I noen tilfelle fører dette til at bøker blir stående isolert, uten annen sammenheng enn disse angivelsene. For et av standardverkene i sosiologi, *The Social Construction of Reality*, gjelder også dette. I mange tilfelle ser det ut til at boka bare er blitt ”Berger og Luckmanns konstruksjonisme”, fra 1966, og det var det hele. Men det er ikke det hele, kanskje ikke hovedsaken en gang. Det ser vi om vi setter tenkningen i boka i sammenheng med den forståelsen av samfunnsvitenskapen det forskermiljøet som forfatterne befant seg i hadde, staben ved Graduate Faculty ved New School for Social Research i New York.

Denne artikkelen peker på betydningen av dette unikt kreative miljøet, og viser særlig til Alfred Schütz som den personen som intellektuelt smeltet sammen de sentrale ideene fra europeisk og amerikansk tradisjoner som utgjør det perspektivet for en vitenskap om sosialt liv som *The Social Construction of Reality* representerer. Berger og Luckmann skal ikke fratras noe av æren for dette verket, men det de formulerer er i vesentlig grad rett og slett den samfunnsvitenskapelige tenkningen som ble utviklet i dette forskermiljøet, en tenkning preget av å være i forlengelsen av Max Webers innsikt i den betydningen mening har i samhandling, og av å ha funnet det nødvendige filosofiske fundamentet i fenomenologien, Edmund Husserls forskning på menneskets livsverden.